

Obsah

Předmluva	XIII
A. DIABETES MELLITUS	
1. Úvod a základní anatomické, fyziologické a patofyziologické poznatky (M. Anděl)	3
1.1. Definice	3
1.2. Historie	3
1.3. Anatomie Langerhansových ostrůvků pankreatu	4
1.4. Syntéza a sekrece inzulínu	5
1.5. Struktura inzulínu	7
1.6. Inzulínový receptor	7
1.7. Účinky inzulínu	8
1.8. Stanovení plazmatických hladin inzulínu	9
1.9. Glukagon	10
1.10. Somatostatin	10
1.11. Pankreatický polypeptid	11
2. Patofyziologie (M. Anděl)	12
2.1. Patofyziologie diabetes mellitus 1. typu	12
2.1.1. Genetika	12
2.1.2. Experimentální modely	13
2.1.3. Histologie Langerhansových ostrůvků	13
2.1.4. Imunitní faktory v patogenezi diabetu 1. typu	13
2.1.5. Viry a další faktory prostředí v etiopatogenezi diabetu 1. typu	14
2.1.6. Rozvoj autoimunitní inzulitidy	15
2.2. Patofyziologie diabetes mellitus 2. typu	15
2.2.1. Genetika	15
2.2.2. Obezita, distribuce tělesného tuku a výživa v etiologii diabetes mellitus 2. typu	17
2.2.3. Hyperinzulinémie, inzulínová rezistence, syndrom X a diabetes mellitus 2. typu	18
2.2.3.1. Molekulární a buněčné podklady inzulínové rezistence	18
2.2.3.2. Metody testování inzulínové rezistence	19
2.2.3.3. Ontogenetické faktory inzulínové rezistence	20
2.2.3.4. Inzulín jako růstový faktor	20
2.2.3.5. Hyperinzulinismus a poruchy metabolismu lipidů	21
2.2.3.6. Hyperinzulinismus a obezita	21
2.2.3.7. Hyperinzulinismus, inzulínová rezistence, poruchy glukózové tolerance a diabetes mellitus 2. typu ..	23
2.2.3.8. Hyperinzulinismus a ateroskleróza ..	23
2.2.3.9. Inzulín a hemokoagulace	24
2.2.3.10. Hyperinzulinémie a hypertenze	24
2.2.3.11. Iatrogenní hyperinzulinismus	26
2.2.3.12. Vysoké hladiny inzulínu při jiných onemocněních	26
2.2.3.13. Názory opačné	28
2.2.3.14. Možnosti terapeutického ovlivnění inzulínové rezistence	28
2.2.4. Patologické nálezy na Langerhansových ostrůvcích u plně vyvinutého diabetes mellitus 2. typu	28
2.2.5. Neuroendokrinní faktory v patogenezi diabetes mellitus 2. typu	29
2.2.6. Sekrece inzulínu	29
2.2.7. Experimentální modely	29
2.2.8. Patogeneze – souhrn	29
2.3. Vybrané stati z oblasti energetického metabolismu	30
2.3.1. Ketogeneze (M. Anděl, F. Duška) ...	30
2.3.1.1. Biochemie ketogeneze	30
2.3.1.2. Fyziologická úloha ketogeneze	31
2.3.1.3. Užití ketoláték	33
2.3.1.4. Další známé fyziologické účinky ketoláték	34

2.3.1.5. Terapeutické a diagnostické implikace znalostí mechanismu ketogeneze	34	3.2.4.2. Terapie perorálními antidiabetiky	57
2.3.1.6. Dvě »tváře« ketogeneze	34	3.2.4.3. Terapie diabetes mellitus 2. typu inzulinem	62
2.3.2. Produkce glukózy: glykogenolýza a glukoneogeneze (M. Anděl, F. Duška)	35	3.2.4.4. Výchova (edukace) nemocných diabetem 2. typu	62
2.3.2.1. Úvod a stručná patofyziologie glukoneogeneze	35	3.2.4.5. Algoritmus péče o nemocné diabetem 2. typu	63
2.3.2.2. Základní substráty pro glukoneogenezi	36	3.2.5. Přirozený průběh	63
2.3.2.3. Intracelulární lokalizace glukoneogeneze	36	3.3. Další specifické typy diabetu	64
2.3.2.4. Biochemické poznámky	36	3.3.1. Genetické defekty funkce B-buňky	64
2.3.2.5. Hormonální a metabolické faktory ovlivňující glukoneogenezi	36	3.3.1.1. MODY typy diabetu (Š. Průhová)	64
2.3.2.6. Možnosti farmakologického ovlivnění glukoneogeneze	37	3.3.1.2. Bodové mutace mitochondriální DNA (Š. Průhová)	67
3. Hlavní nozologické skupiny diabetes mellitus (M. Anděl)	38	3.3.2. Geneticky podmíněné poruchy inzulinového účinku	67
3.1. Diabetes mellitus 1. typu	38	3.3.3. Onemocnění exokrinního pankreatu (M. Anděl)	67
3.1.1. Epidemiologie	38	3.3.4. Endokrinopatie	68
3.1.2. Symptomatologie	38	3.3.5. Diabetes indukovaný léky nebo chemicky	68
3.1.3. Diagnóza	39	3.3.6. Infekce	68
3.1.3.1. Diabetes mellitus 1. typu ve vyšším věku	39	3.3.7. Neobvyklé případy imunitně podmíněného diabetu	68
3.1.4. Diferenciální diagnostika	41	3.3.8. Další genetické syndromy	68
3.1.5. Terapie	41	3.4. Diabetes mellitus v těhotenství (K. Andělová)	68
3.1.5.1. Substituční terapie inzulinem	41	3.4.1. Metabolismus sacharidů	68
3.1.5.2. Diabetická dieta	45	3.4.2. Lipidový metabolismus	69
3.1.5.3. Monitorování glykemií	46	3.4.3. Metabolismus proteinů a aminokyselin	69
3.1.5.4. Výchova nemocných s diabetem 1. typu, tzv. edukace diabetiků	47	3.4.4. Diabetes mellitus 1. typu	69
3.1.6. Přirozený průběh	47	3.4.4.1. Význam orgánových komplikací diabetu pro těhotenství	70
3.1.7. Diabetes mellitus u dětí a dospívajících (J. Lebl)	48	3.4.4.2. Metabolická sledování v těhotenství	71
3.1.7.1. Diagnóza diabetes mellitus v dětství a adolescenci (J. Lebl)	48	3.4.4.3. Porodnická sledování	71
3.1.7.2. Principy léčení diabetu 1. typu u dětí a dospívajících (J. Lebl)	49	3.4.4.4. Porod a poporodní sledování	71
3.1.7.3. Diabetická ketoacidóza	50	3.4.4.5. Komplikace pro matku a plod	71
3.1.7.4. Dlouhodobá inzulinová léčba	52	3.4.5. Diabetes mellitus 2. typu	72
3.1.7.5. Hypoglykémie	53	3.4.6. Léky	72
3.1.7.6. Domácí monitorování	53	3.4.7. Gestační diabetes mellitus	72
3.1.7.7. Regulovaná strava	53	3.5. Porušená glukózová tolerance (M. Anděl)	74
3.1.7.8. Dlouhodobé sledování diabetického dítěte	54	3.6. Porušená lačná glykémie	74
3.1.7.9. Predikce a prevence diabetu 1. typu	54	4. Komplikace diabetes mellitus (M. Anděl)	75
3.2. Diabetes mellitus 2. typu (M. Anděl, L. Trešlová)	55	4.1. Akutní komplikace	75
3.2.1. Epidemiologie	55	4.1.1. Diabetická ketoacidóza a hyperglykemické ketoacidotické kóma	75
3.2.2. Symptomatologie	55	4.1.2. Hyperglykemické hyperosmolární neketoacidotické kóma	76
3.2.3. Diagnóza	55	4.1.3. Laktacidotické kóma	77
3.2.4. Terapie – obecné cíle	56	4.1.4. Hypoglykemické kóma	77
3.2.4.1. Životosprávná opatření, dieta a pohybová aktivita	56	4.2. Chronické komplikace	78
		4.2.1. Chronické specifické komplikace	78

4.2.1.1.	Úvod do patofyziologie mikrovaskulárních komplikací	78	1.2.	Funkce hlavních apoproteinů	129
4.2.1.2.	Renální komplikace	80	1.3.	Rozdělení lipoproteinů	130
4.2.1.3.	Oční postižení (<i>I. Kocur</i>)	82	2.	Dělení hyperlipoproteinémií	132
4.2.1.4.	Neurologické komplikace (<i>O. Vyšata</i>)	84	2.1.	Primární hypertriacylglycerolémie .	132
4.2.1.5.	Syndrom diabetické nohy (<i>L. Trešlová, E. Šilhová</i>)	87	2.1.1.	Primární hyperchylomikronémie (primární exogenní hypertriacyl- glycerolémie, defekt lipoproteinové lipázy)	132
4.2.2.	Chronické nespecifické komplikace .	90	2.1.2.	Primární endogenní hypertriacyl- glycerolémie (primární hyper-pre- beta-lipoproteinémie)	132
4.2.2.1.	Infekční komplikace (<i>M. Anděl</i>)	90	2.1.3.	Familiární kombinovaná hyper- lipoproteinémie	133
4.2.2.2.	Kardiovaskulární komplikace a diabetická makroangiopatie (<i>M. Anděl</i>)	91	2.1.4.	Familiární dysbetalipoproteinémie .	133
4.2.2.3.	Diabetes mellitus a endokrinní onemocnění (<i>K. Vondra</i>)	94	2.2.	Sekundární hypertriacylglycero- lémie	133
4.2.2.4.	Gastrointestinální komplikace (<i>M. Anděl</i>)	101	2.3.	Primární hypercholesterolémie	133
4.2.2.5.	Plicní komplikace (<i>H. Bartáková</i>) . .	102	2.3.1.	Familiární hypercholesterolémie (monogenní)	133
4.2.2.6.	Stomatologické komplikace (<i>E. Gojišová</i>)	108	2.3.2.	Primární polygenní hypercholeste- rolémie	134
4.2.2.7.	Kožní projevy u pacientů s diabetes mellitus (<i>P. Arenberger</i>)	109	2.3.3.	Familiární kombinovaná hyperlipoproteinémie	134
4.2.2.8.	Další nespecifické komplikace (<i>M. Anděl</i>)	112	2.3.4.	Hyperlipoproteinémie Lp(a)	134
4.3.	Komplikace terapie diabetu	112	2.4.	Sekundární hypercholesterolémie . .	134
4.4.	Perioperační péče o diabetiky	113	2.5.	Fyziologické hodnoty základních lipidových parametrů	134
5.	Veřejně zdravotnické aspekty diabetes mellitus (<i>M. Anděl</i>)	116	2.6.	Orientační dělení primárních hyperlipoproteinémií	135
5.1.	Epidemiologie	116	3.	Terapie hyperlipoproteinémií	136
5.2.	Ekonomické aspekty	116	4.	Přehled hypolipidemik	137
5.3.	Posuzování pracovní schopnosti u diabetiků	117	4.1.	Statiny (blokátory HMG-CoA reduktázy)	137
5.4.	Preventivní diabetologie	117	4.2.	Fibráty	138
5.4.1.	Primární prevence	117	4.3.	Niacin (kyselina nikotinová)	139
5.4.2.	Sekundární prevence	117	4.4.	Probucol	139
6.	Dodatek – Umělá sladidla a potraviny pro diabetiky (<i>M. Anděl</i>)	118	5.	Terapeutické cíle z hlediska prevence kardiovaskulárních onemocnění u dospělých	140
6.1.	Energetická umělá sladidla	118			
6.2.	Neenergetická umělá sladidla	118			
6.3.	Potraviny pro diabetiky	118			

B. HYPOGLYKÉMIE (*M. Anděl*)

1.	Hypoglykémie	123
1.1.	Postprandiální hypoglykémie	123
1.2.	Hypoglykémie nalačno	124

C. HYPERLIPOPROTEINÉMIE

(*P. Kraml*)

1.	Lipoproteiny	129
1.1.	Metabolismus lipoproteinů	129

D. ATEROSKLERÓZA

(*M. Anděl, P. Kraml*)

1.	Úvod	143
2.	Rizikové faktory aterosklerózy a jejich biologická role	144
3.	Patogeneze aterosklerotického procesu	149

4. Faktory infekce v etiologii a patogenezi aterosklerózy 151

5. Současné a výhledové terapeutické možnosti 153

E. OBEZITA (V. Štich)

1. Definice 157

2. Patofyziologie 158

2.1. Etiologie 158

2.1.1. Nadměrný příjem energie 158

2.1.2. Snížený energetický výdej 158

2.1.3. Genetické faktory 159

2.1.4. Leptin 159

2.1.5. Socioekonomické aspekty 159

2.2. Patofyziologie tukové tkáně 159

2.2.1. Metabolismus tukové buňky 159

2.2.2. Hypertrofie/hyperplazie tukové tkáně 159

2.2.3. Podkožní/viscerální tuková tkáň ... 160

2.3. Obezita a endokrinní odchylky ... 160

2.3.1. Inzulínorezistence a obezita 160

2.3.2. Endokrinní odchylky 160

2.4. Sekundární obezity 160

3. Základní vyšetření u obézního pacienta 162

3.1. Hodnocení obezity podle hmotnosti ve vztahu k výšce 162

3.2. Hodnocení regionálního rozložení tuku 162

3.3. Anamnéza 163

3.4. Fyzikální vyšetření 163

4. Pomocné vyšetřovací metody – antropometrická měření 164

4.1. Hodnocení množství tělesného tuku 164

4.2. Další pomocná vyšetření 164

5. Klinický obraz 165

5.1. Typ obezity 165

5.2. Komplikace obezity 165

5.2.1. Metabolický syndrom – inzulínorezistence 165

5.2.2. Diabetes mellitus 2. typu 165

5.2.3. Hypertenze 165

5.2.4. Krevní lipidy 165

5.2.5. Kardiovaskulární choroby 166

5.2.6. Plicní funkce 166

5.2.7. Cholecystolitiáza 166

5.2.8. Nádorová onemocnění 166

5.2.9. Další komplikace 166

6. Terapie 167

6.1. Dieta 167

6.1.1. Nízkoenergetické diety 167

6.1.2. Velmi nízkoenergetické diety (very-low-calorie-diets – VLCD) ... 167

6.2. Pohybová aktivita 168

6.3. Behaviorální terapie 168

6.4. Farmakoterapie 168

6.5. Chirurgické přístupy 169

7. Preventivní aspekty obezitologie .. 170

F. PORUCHA METABOLISMU KYSELINY MOČOVÉ A JEJÍ KLINICKÉ ASPEKTY

(J. Malý)

1. Úvod 173

2. Dna 174

3. Kyselina močová a onemocnění ledvin 176

3.1. Rozdělení nefrolitiázy z kyseliny močové 176

3.2. Možnosti terapie poruchy metabolismu kyseliny močové 177

G. VITAMÍNY (P. Dlouhý)

1. Základní pojmy 181

2. Liposolubilní vitamíny 182

2.1. Vitamín A (retinol) 182

2.2. Vitamín D 183

2.3. Vitamín E 184

2.4. Vitamín K 184

3. Hydrosolubilní vitamíny 186

3.1. Vitamín B1 (thiamin) 186

3.2. Vitamín B2 (riboflavin) 186

3.3. Vitamín B6 (pyridoxin) 187

3.4. Vitamín B12 (kobalamin) 187

3.5. Kyselina listová 188

3.6. Niacin (vitamín PP) 188

3.7. Biotin (vitamín H) 189

3.8. Kyselina pantotenová 189

3.9. Vitamín C (kyselina askorbová) 189

H. STOPOVÉ PRVKY (*P. Dlouhý*)

1.	Patofyziologické poznámky	193	2.5.	Měď	.....	196	
2.	Prvky	194	2.6.	Mangan	.....	196	
2.1.	Fluor	.....	194	2.7.	Chró	.....	196
2.2.	Jód	.....	194	2.8.	Molybden	.....	196
2.3.	Zinek	.....	195	2.9.	Kobalt	.....	196
2.4.	Selen	.....	195				
					Seznam zkratk	197	
					Rejstřík	201	